

Problemen bij de populatiemonitoring van Lepelaars

Ernst P.R. Poorter

Inleiding

Na dertig jaren van ervaring met luchtverkenningen boven broedplaatsen, pleisterplaatsen en voedselgebieden van Lepelaars werden wij in november 1997 door Vogelbescherming Nederland verrast met de beschuldiging dat onze vluchten voor Lepelaars zeer schadelijk zouden zijn.

De luchtverkenningen die wij sinds 1966 maakten, werden achtereenvolgens georganiseerd door de Nederlandsche Vereniging tot Bescherming van Vogels, de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders (later Rijkswaterstaat Directie Flevoland) en de Stichting Lepelaar Onderzoek Nederland. Laatstgenoemde vluchten werden verricht in het kader van het Soortbeschermingsplan Lepelaar en werden in 1993-1995 voor een deel betaald door het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. In al die jaren is er nooit geklaagd over een versturende werking van deze luchtverkenningen.

In het volgende wordt uiteengezet waarom de vluchten in de afgelopen dertig jaren werden verricht en welke positieve en negatieve ervaringen daarbij zijn opgedaan.

Doel van de vluchten

Het doel van de vluchten was vooral om na te gaan waar Lepelaars broeden en in welke aantallen. Daarnaast werden ook vluchten uitgevoerd om groepen van niet broedende overzomerende Lepelaars op te sporen en om onderzoek te ondersteunen naar het gebruik dat Lepelaars van voedselgebieden maken.

De eerste ervaringen met vliegen om lepelaaarbroedplaatsen op te sporen zijn van 1966 in het Naardermeer. Wat was hiervoor de aanleiding? Brouwer (1964) heeft geprobeerd een grafiek te maken van de ontwikkeling van het lepelaaarbroedbestand van het Naardermeer tussen het einde van de vorige eeuw en 1963. Hij stelde daarbij dat de cijfers helaas erg incompleet zijn, omdat slechts gedurende enkele jaren de nesten echt waren geteld. Meestal, zo schreef hij, werd de grootte van de kolonie afgeleid uit het aantal opvliegende vogels wanneer men deze expres had opgejaagd door vlak bij de broedplaats lawaai te maken. Ook was de datum van de telling van belang, omdat in de loop van het broedseizoen het aantal nesten toenam.

Het is een ongeschikte methode om uit het aantal uit het riet opgejaagde vogels het aantal nesten af te leiden. Wanneer je bijvoorbeeld 's morgens om tien uur in je handen klapt zul je ongeveer twee keer zoveel volwassen vogels van de broedplaats kunnen opjagen als in de middag, omdat 's middags bijna alle vrouwtjes voedsel zoeken.

Sommige tellingen uit de periode waarover dr. G.A. Brouwer schreef hadden betrekking op het aantal echt getelde nesten in april, maar veel Lepelaars gaan later broeden en in sommige jaren kan het aantal nesten na medio april nog wel tweemaal zo groot worden.

Tellingen van nesten in de broedtijd moeten geregeld ook behoorlijk incompleet zijn geweest, omdat lepelaaarnesten nogal eens in plukjes buiten de hoofdbroedplaats liggen en daardoor gemakkelijk over het hoofd worden gezien.

Naast schattingen of werkelijke tellingen tijdens de broedtijd, werden vroeger ook wel tellingen van de nesten verricht na de broedtijd, bijvoor-

beeld 's winters als je bij voldoende ijs in het rietland kon lopen. Bij de laatste soort tellingen bleek geregeld dat dicht opeengepakte nesten in de loop van het broedseizoen door de grotere jongen vaak zozeer worden vertreden, dat ze later niet meer van elkaar waren te onderscheiden. Kort na het verschijnen van zijn publicatie vertrouwde Brouwer me toe dat er bij het tekenen van zijn grafiek fouten waren gemaakt. Dat ergde hem zeer, zorgvuldig en nauwgezet bioloog als hij was. Gelukkig heeft Brouwer naast uittreksels een deel van zijn oorspronkelijke gegevens nagelaten, zodat wij misschien nog eens een revisie kunnen maken.

In ieder geval waren wij van mening dat het vaststellen van het aantal broedparen voortaan op een wetenschappelijke basis zou moeten gebeuren, zodat deze gegevens kunnen worden geverifieerd met luchtfoto's, of door twee personen in het veld, bijvoorbeeld door iemand van de terreinbeherende instantie samen met een iemand met een wetenschappelijk achtergrond.

Eerste ervaringen met luchtfotografie

Vanaf 1966 werden de luchtverkenningen toegepast in het gebied van het Naardermeer. Aanvankelijk werden foto's aangeleverd door de Rijkspolitie Dienst Luchtvaart, waar de toenmalige opzichter van het Naardermeer, Arie Schaap, mee samenwerkte. Later maakten wij de luchtopnamen zelf.

Met de luchtfoto's in de hand gingen wij zo snel mogelijk na afloop van het broedseizoen een nesttelling opstellen waarbij wij ons een weg zochten tussen meer dan manshoge drijvende rietvegetatie, waarbij vaak planken werden meegenomen. De gevonden nesten werden gemarkeerd met een in het nest gestoken rietje. Hoge nesten haalden wij uit elkaar om na te gaan of het nest wellicht twee keer was gebruikt. In dat geval zocht je naar een pannenkoekje van halfverteerde rietbladeren van de bekleding van de kom van het eerste nest. Soms kwam het voor dat wij een nest dat duidelijk zichtbaar was op de foto, in het veld niet konden vinden. Het kwam dan wel voor dat wij er bovenop stonden! Na een

natte zomer bleken in september of begin oktober de nesten al zozeer te zijn vergaan dat ze niet gauw meer opvielen wanneer ze in het rietland wat apart lagen. Al gauw bleek ons ook dat één luchtopname per seizoen niet voldoende was. Bij een vroege opname had je de beschikking over de situatie van geconcentreerd liggende nesten die later grotendeels zouden worden vertreden, maar dan miste je veel latere nesten, dat was dan ook de reden waarom wij in de gids voor praktisch werkende natuurbeheerders 'Natuurbeheer in Nederland' (Rijksinstituut voor Natuurbeheer 1983) adviseerden ten minste twee luchtopnamen te maken: één vijf weken na de eerste vestiging en een tweede vijf weken later. Eventueel zou er later in het seizoen nog een derde luchtopname moeten worden gemaakt.

Op 17 april 1971, toen wij met Arie Schaap boven het Naardermeer waren, vonden wij dat er merkwaardig weinig Lepelaars waren. Wij besloten daarom door te vliegen naar de rietmoerassen van de in 1968 drooggevalle polder Zuidelijk Flevoland. Wij ontdekten na enkele minuten een nieuwe kolonie in het gebied dat later de Lepelaarplassen zou gaan heten! Vanaf toen werd geregeld intensief, maar helaas niet ieder jaar, vanuit de lucht verkend en fotografisch geregistreerd wat zich in het Naardermeer en Flevoland aan Lepelaars vestigde.

Verdere positieve ervaringen

De onoverzichtelijkheid van lepelaarvestigingen in moerasgebieden was niet de enige reden waarom wij voor de neststellingen zoveel mogelijk de luchtverkenningmethode toepasten. In de vestigingsfase zijn Lepelaars heel kwetsbaar voor verstoring en dat geldt dikwijls ook voor latere fasen van de broedcyclus.

Lepelaars beginnen doorgaans niet gelijktijdig met broeden, maar doen dit over een lange periode gespreid; in ons land van begin maart tot in juli. Veel Lepelaars vestigen zich nog wanneer andere al jongen hebben. Het tellen van nesten in de broedtijd kan dus gemakkelijk tot verstoring leiden van vogels die zich nog aan het vestigen zijn.

Een ander gevaar van het betreden van de broedplaatsen is de nestafdriving van jongen. Wanneer jonge Lepelaars ongeveer twee weken oud zijn verlaten zij voor het eerst wandelend of klauterend het nest. Daarna maken ze steeds meer uitstapjes, waarbij zij ervaringen met de omgeving opdoen. Op het nest of in de nabije omgeving worden zij nog lange tijd gevoerd en daar kunnen ze ook koude nachten of regenperiodes doorbrengen. Kleine jongen die in paniek van het nest worden gejaagd, kunnen in dichtbezette kolonies grote problemen ondervinden bij het weer terugvinden van hun nest (zie ook Brouwer 1963). Wanneer de Lepelaars te midden van meeuwen nestelen, verergeren deze problemen zich, doordat de meeuwen de jonge Lepelaars teruggedrijven wanneer die na verstoring hun nest weer proberen terug te vinden. Ze kunnen worden belet tijdig de ouderlijke woning terug te vinden. Ze kunnen dan gaan dwalen en lopen daar-

bij het risico te verzwakken en bij koud weer zelfs te verkillen.

De luchtwaarnemingen en het fotograferen waarbij geen verstoring plaatsvindt, hebben ook geheel onverwachte zaken opgeleverd. Zo kan worden geregistreerd wat er gebeurt wanneer Vossen de Lepelaars verstoren, wanneer Aalscholvers nesten bezetten of wanneer ruiende Grauwe Ganzen in het moeras lepelaarnesten inpikken om deze als luerplaats te gebruiken. Uiteraard kunnen ook de negatieve effecten van het handelen van mensen op de broedplaatsen vanuit de lucht worden vastgelegd, zoals na de jacht op jongen om deze te vangen en te ringen.

Negatieve ervaringen

In 1997 werden wij onaangenaam verrast door beschuldigende brieven van Vogelbescherming Nederland. Onze telvluchten zouden verstoring werken op de broedende Lepelaars. Ook werden wij toen onaangenaam getroffen door telefoontjes van ambtenaren van Staatsbosbeheer. Dit leidde in 1998 zelfs tot bedreigingen aan het adres van Wings Over Holland. Een voorbeeld hiervan: *'Wanneer u met de heer Poorter nog eens boven de Friese eilanden komt, zullen wij zorgen dat uw vliegbedrijf daaronder zal lijden'* en *'Wanneer mijn medewerkers op Terschelling de kans zouden krijgen, zouden zij uw vliegtuig neerschieten'*.

De opzichter van Natuurmonumenten op Schiermonnikoog uitte toen beschuldigingen bij een werkbezoek van de Waddenadviesraad. De raad stelde een onderzoek in en concludeerde op 8 mei 1998, dat de gesuggereerde onrust niet bij vogels, doch bij diverse personen van verschillende pluimage was opgewekt en onderling aangewakkerd.

Op 3 juni 1998 kwam Vogelbescherming Nederland met het volgende rondschriven:

Aan: Opzichters van alle terreinen met lepelaarkolonies, Stuurgroep soortbeschermingsplan lepelaar, Otto Overdijk

'Het feit dat de heer E. Poorter laag vliegt boven lepelaarkolonies stuit in toenemende mate op bezwaren van terreinbeheerders. Vogelbescherming Nederland heeft als coördinator van het soortbeschermingsplan lepelaar en op verzoek van betrokken opzichters actie ondernomen om te komen tot een betere afstemming tussen de bestaande monitoring voor het soortbeschermingsplan en de activiteiten van de heer Poorter. Er is gecorrespondeerd met het bureau voor de luchtverkeersbeveiliging, het bureau dat de vergunningen afgeeft, met Wings over Holland, het bedrijf dat de vluchten uitvoert, met de M. de Beukelaarstichting, financierder van de vluchten en met de heer Poorter.

Er blijkt wettelijk geen grond te zijn om wegens verstoring van vogels of de rust van bezoekers op de grond een vergunning voor laagvliegen te weigeren en dit is ook van toepassing voor de heer Poorter en Wings over Holland. Zodoende

De Katana DV 20 waarmee de lepelaarvluchten worden gemaakt, is het meest geluidsarme toestel van het Nederlandse luchtvaartregister. Foto: Wings over Holland.

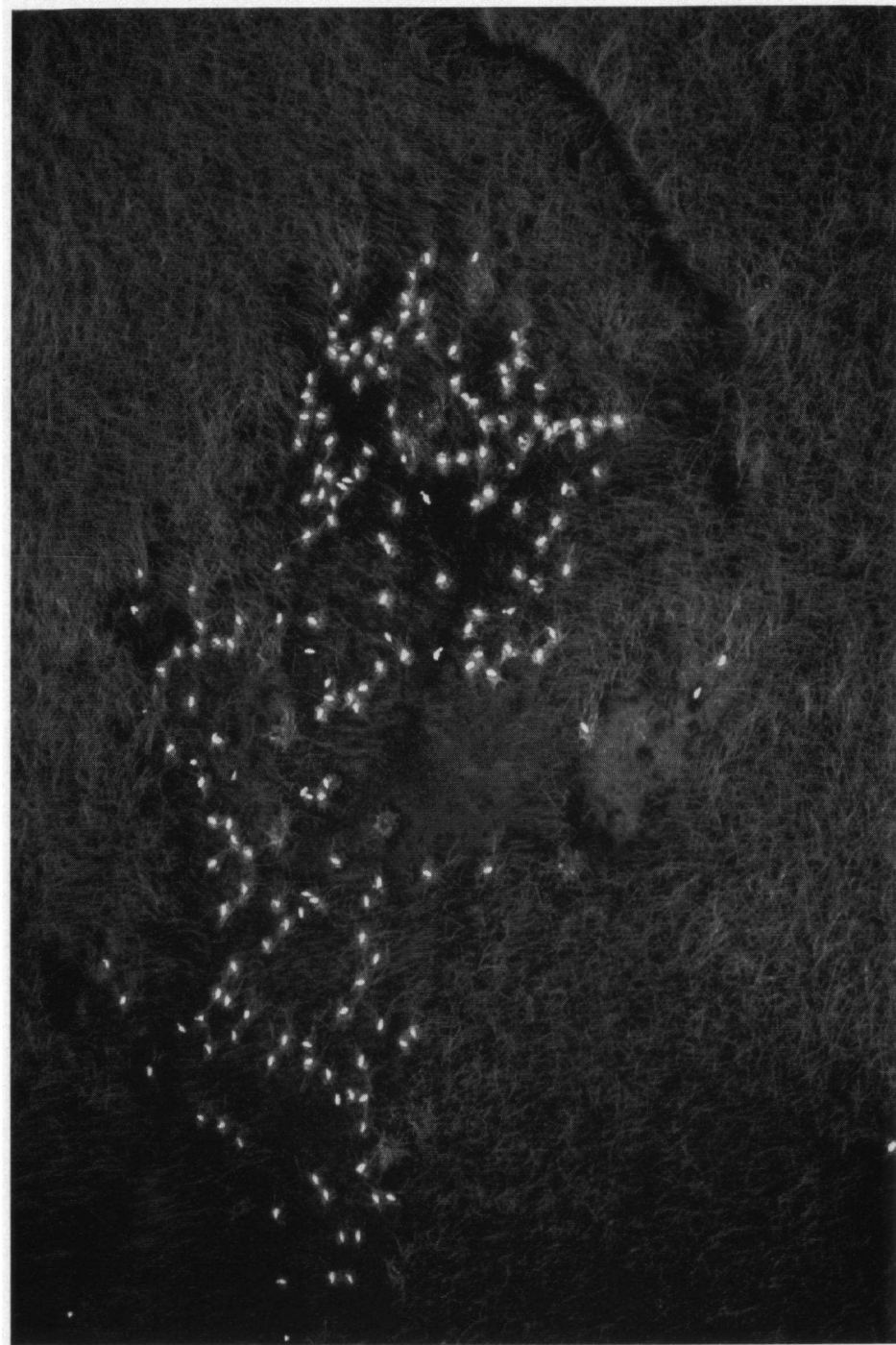
is aan de partijen een verzoek gedaan. Aan de heer Poorter en Wings over Holland is verzocht geen lage telvluchten meer uit te voeren, dan na goed overleg vooraf met de terreinbeheerders. Aan de M. de Beukelaarstichting is verzocht geen bijdrage meer te verstrekken aan de heer Poorter en aan het bureau voor de luchtverkeersbeveiliging is verzocht de gebieden met lepelaarkolonies te onttrekken bij het verstrekken van vergunningen en in de vergunningverlening de voorwaarde op te nemen dat lage vluchten niet dan na overleg met en instemming van de verantwoordelijke beheerder mogen worden uitgevoerd. Een aantal natuurgebieden blijkt op een lijst te staan waar het bureau terughoudend is met het verstrekken van vergunningen, veel lepelaarkolonies staan echter niet op deze lijst. Laagvliegen boven natuurgebieden wordt door terreinbeheerders vaker als een knelpunt ervaren. Uit een inventarisatie van de heer F. Zwart (SBB Terschelling) blijkt dat alleen al boven de Boschplaat in het broedseizoen honderden laagvliegactiviteiten plaatsvinden (legaal). Het probleem is dus breder dan alleen de lage telvluchten van de heer Poorter.

Na interventie van de heer Op 't Hof (Staatsbosbeheer) met Wings over Holland en de heer Poorter is in overleg met Vogelbescherming Nederland er voor gekozen de volgende twee lijnen te volgen.

1. Het is wenselijk om er voor te zorgen dat de luchtvaartwet zodanig wordt aangepast dat de verstoring van kwetsbare natuurwaarden een grond kan zijn om een vergunning voor laagvliegen boven natuurgebieden te weigeren of indien noodzakelijk alleen aan de beheerder zelf of zijn

vertegenwoordiger te verstrekken. De primaire verantwoordelijkheid om hier actie te ondernemen ligt bij de terreinbeherende instanties. Het verdient aanbeveling dat juristen van de terreinbeheerders voorstellen formuleren voor de luchtvaartwet. Piet op 't Hof (SBB) is bereid het voortouw te nemen om in samenwerking met Natuurmonumenten deze voorstellen op tafel te krijgen. Vervolgens kan in overleg met Vogelbescherming Nederland, coördinator van het Soortbeschermingsplan lepelaar, worden bezien hoe het lobbytraject er uit moet zien om de voorstellen geaccepteerd te krijgen.

2. Verder is het van belang om te voorkomen dat uitvoerders van lage vluchten argumenten kunnen ontleenen aan de wijze waarop lepelaars worden geteld in het kader van het soortbeschermingsplan lepelaar. Monitoring dient met de grootst mogelijke zorgvuldigheid plaats te vinden gezien het risico van verstoring. Otto Overdijk (Natuurmonumenten) verzorgt de landelijke coördinatie van lepelaartellingen. Het voorstel is om vanaf 1999 in alle gebieden te stoppen met lage telvluchten. Alle kolonies, met uitzondering van die in de Oostvaardersplassen, zijn op de volgende wijze te tellen: tijdens het broedseizoen kan de kolonie op afstand met een telescoop bekeken worden en na het broedseizoen kunnen de nesten geteld worden. Dit is de minst versturende en toch betrouwbare manier. In de Oostvaardersplassen is monitoring vanuit de lucht onvermijdelijk; dit dient onder verantwoordelijkheid van de beheerder te worden uitgevoerd. Piet op 't Hof is bereid om in overleg met Otto Overdijk te bekijken op welke wijze er voor gezorgd kan worden dat deze telwijze in 1998

Oostvaardersplassen, 20 april 1994 in de middag. De mannetjes zitten te broeden en de vrouwtjes zijn op voedsel uit.

Foto: Stichting Lepelaar Onderzoek Nederland.

wordt getest en in 1999 wordt doorgevoerd in alle terreinen van SBB en NM met lepelaars'. Einde letterlijke tekst.

Het beoordelen van deze handelwijze van Vogelbescherming laten wij aan de lezer over.

Sommige opzichters van terreinen waarin Lepelaars broeden hebben er al hun walging over uitgesproken. Zij waarderen de luchtverkenningen die de Stichting Lepelaar Onderzoek Nederland uitvoert.

■ E.P.R. Poorter, Stichting Lepelaar Onderzoek Nederland, Oostrandpark 124, 8212 AV Lelystad.

LITERATUUR:

Brouwer, G. A., (1964): Some data on the status of the Spoonbill, *Platalea leucorodia* L., in Europe, especially in the Netherlands. Zoologische Mededelingen 39: 481-521.

Rijksinstituut voor Natuurbeheer, (1983): Natuurbeheer in Nederland. Dieren. Pudoc, Wageningen.
